BARBRO WALLGREN HEMLIN

Att för livstiden vara dömd att hålla tal för bönder

Esaias Tegnér som kyrklig talare

I en antologi som i huvudsak handlar om Esaias Tegnérs latinska skrifter kommer här en artikel som i stället handlar om hans kyrkliga tal, vilka förstås var på svenska.[1] Det kan också omedelbart slås fast att Tegnér var en alldeles för god retoriker för att låta sina kunskaper i latin och även grekiska ge avtryck i dessa tal. Han talade mestadels till skånsk och småländsk allmoge, och det latin och den grekiska som förekommer i de kyrkliga sammanhangen inskränker sig till enstaka fraser i några få tal.[2] I ett doptal från 1839 inom ramen för en betraktelse av vitt som ”himmelrikets nationalfärg” talade han till exempel om att ”dö i ’hvita vadum’, in albis”, det vill säga att våra tidigkristna förfäder ”anlade” (tog på sig) sina dopkläder på ”sotesängen” (dödsbädden). Här kompletterade Tegnér det fornnordiska uttrycket med ett latinskt.[3]

1 Med Tegnérs *kyrkliga tal* avses i det som följer såväl predikningar som de tal han i egenskap av biskop höll vid andra typer av kyrkliga förrättningar, det vill säga kyrkoinvigningar, visitationer, prästvigningar och kyrkoherdeinstallationer.

2 Tegnér använde latinet mycket sparsamt i de kyrkliga talen, och detsamma gäller grekiskan. Detta gäller även innehållsligt stoff hämtat från det klassiska Rom och Grekland. I det som följer kommenteras nästan bara Tegnérs användning av latinet, men det mesta som sägs gäller också hans användning av grekiskan.

3 Doptalet finns tryckt i SS VIII, s. 80–82, men kommer snart i ny textkritisk version i *Esaias Tegnérs kyrkliga tal* (KT) IV, som tal nr 75.

Ett annat exempel finns i det tal som Tegnér höll den 15 oktober 1837 vid lektorerna Nils Lindgrens och Anders Melanders prästvigning.[4] Talet är hållet helt på vers och innehåller följande strof:

> Tyngdpunkt blifver och är i lifvet den höga Religio,
> går som en åder af gull genom det jordiska slagg.

Sekvensen är tillagd i marginalen i manuskriptet och Tegnér har valt det latinska ordet *Religio*, förmodligen i betydelsen 'kristendomen' (eller kanske 'kristna livsföringen' eller det mer allmänna 'tron'). Han visste förstås att han hade en bildad åhörarskara framför sig vid denna prästvigning av två av Växjö gymnasiums lektorer. Vid en annan prästvigning, en odaterad (från 1831 eller senare), talade han liksom ofta på ett vidsynt sätt om uppenbarelsen och sköt in ett latinskt ord, *Ancīlia*:[5]

> Det är i sanning en besynnerlig föreställning, att Uppenbarelsen skulle ha fallit alldeles enstaka, alldeles naken ner ifrån himlen, lik de sköldar som genom ett under fallit från himlen (Ancīlia) och som Romerska Sagan omtalar.

Det latinska ordet *Ancīlia* är dock som framgår satt inom parentes och kanske yttrade Tegnér det inte ens. Att han, som i exemplet ovan, anknöt till romerskt stoff förekommer, men också det är ovanligt och då det skedde handlade det nästan i samtliga fall om prästvigningar, där han kunde räkna med att åhörarna var kunniga i den romerska historien. Vid sidan av exemplet ovan kan nämnas hans lovprisning av de "Gamle Romarne" vid en prästvigning den 10 april 1831 (tal nr 41).[6] Han berättade där att dessa "efter ett stort nederlag som hotade Staten med upplösning, offenteligen tackade den Härförare som föranledt och likväl öfverlefde det, derföre att han ej förtviflade om Fäderneslandets räddning".[7]

---

4 Prästvigningstalet finns tryckt i SS VIII, s. 22–25, men kommer snart i ny textkritisk version i KT IV, som tal nr 68.

5 Prästvigningstalet finns tryckt i SS VIII, s. 45–51, men kommer i ny textkritisk version i KT IV, som tal nr 80.

6 De nummer som anges i anslutning till citaten ur Tegnérs kyrkliga tal visar vilket nummer det aktuella talet har i utgåvan *Esaias Tegnérs kyrkliga tal*.

7 KT III, s. 88. Tegnér syftade i sekvensen på romarnas totala nederlag mot Hannibal och kartagerna. Av de båda härförarna för striden, Lucius Aemilius Paullus och Gaius Terentius Varro, överlevde bara den senare. De flesta antika författare lägger skulden för nederlaget på Varro, men trots detta berättas det att han efter förlusten välkomnades med glädje och tacksamhet i Rom. Skälet ska, precis som Tegnér sa i sitt tal, ha varit att han inte förtvivlade om statens räddning. Mottagandet av Varro omtalas i Livius 22.61.14–15 samt även 25.6.7–8. För vidare

Men i stort sett lyser latinet, liksom de innehållsliga exemplen hämtade från antiken, med sin frånvaro i de kyrkliga talen.[8] Och som redan konstaterats är det bara ett tecken på att Tegnér visste till vilka han talade och anpassade sina predikningar och andra typer av kyrkliga tal efter dessa. Han var en kunnig retoriker som visste att anpassning, *aptum*, är en av talarens yttersta dygder. Kanske kan man säga att han, likt Karlfeldts Fridolin, talade ”med bönder på böndernas sätt men med lärde män på latin”.[9]

I det som följer kommer just detta perspektiv, *aptum*, anpassningen till mottagarna, att vara i blickfånget. Det finns inget viktigare än detta för den retoriker som vill lyckas i sin strävan att nå fram till och övertyga sina lyssnare, för att i slutändan kanske till och med få dem att inte bara tänka utan också handla på avsett vis. Tegnér förefaller oftast ha varit väl medveten om betydelsen av *aptum* och det är tydligt att han ansträngde sig för att anpassa innehåll, disposition och språk efter mottagarna och deras förmodade intressen och förståelsehorisont. Men lätt var det med säkerhet inte för denne högt bildade man, ibland kallad intelligensaristokrat, att helt sätta sig in i sina mottagares referensram och ibland misslyckades han kapitalt i sitt retoriska värv. Det kommer nedan att ges exempel på både lyckosamma och mindre lyckosamma insatser av den kyrklige retorikern Tegnér.

Att Tegnér inte alltid var så förtjust i att hålla alla dessa tal och predikningar för allmogen framgår av ett brev till Christopher Isac Heurlin den 6 oktober 1837. Tegnér hade varit på en lång ämbetsresa i Östra Härad, beskriver sig som ”utorerad” och utbrister: ”Gud hjelpe den som för lifstiden är dömd att hålla Tal för Bönder.”[10] Det ska sägas att han då verkligen hade orerat en hel del. Inom loppet av fjorton dagar hade han invigt kyrkorna i Skirö, Skede och Södra Solberga och därtill hållit visitation i Karlstorp. Dessutom hade han den 20 augusti invigt Nottebäcks kyrka i Uppvidinge härad och hållit ett strängt och mycket omskrivet tal, där han skällde på den närliggande församlingen Granhults invånare. Dessa hade vägrat att göra biskopen till viljes, det

information, se KT III, s. 97–98. (Tack till prof. Ida Östenberg för uppgifterna om Varro och slaget vid Cannae.)

8 Det ska dock sägas att det grekisk-antika stoffet ingalunda lyser med sin frånvaro i ideologiskt avseende. Tvärtom är den kristendom som Tegnér predikar genomsyrad av platonismen och dess preexistenstanke. Med Tegnérs egna ord: ”Jag är som är ett hittebarn på jorden, och vet icke hvarifrån jag kommer eller hvart jag går?” (Tal nr 52, KT III, s. 341.) Det är inte för inte som det har ifrågasatts om Tegnér ens var kristen. För ytterligare diskussion av detta, se Hidal 2020, bland annat s. 50–58 och 131–136 och all den litteratur som anförs där, samt Hidal 2023, s. 143–159.

9 Karlfeldt 1898, s. 46.

10 Brev VIII, s. 164.

vill säga att riva sin egen kyrka och i stället satsa på sammanbyggnad med Nottebäck. Tack vare deras motstånd står Granhults medeltidskyrka kvar än i dag, som Sveriges äldsta helt bevarade träkyrka.[11]

Men innan vi går in på konkreta framgångar och misslyckanden i Tegnérs karriär som kyrklig retoriker följer lite allmän information om Tegnérs prästerliga karriär, vad vi vet om hans retoriska skolning och några mer generella iakttagelser av honom som kyrklig talare.

TEGNÉR – SKALD, PROFESSOR, PREBENDEPRÄST OCH BISKOP

Tegnér är naturligtvis främst känd som poet. Under sin livstid var han en oerhört uppskattad diktare, och Christina Svensson har liknat hans popularitet vid den som i dag kan gälla till exempel popstjärnor. Också utanför Sveriges gränser var han berömd och han var, vid sidan av Jöns Berzelius, sin tids internationellt mest kände svensk. Hans bestseller *Frithiofs saga* översattes till minst femton språk, varibland, förutom förväntade språk som danska, norska, engelska, tyska och franska, kan nämnas armeniska, latin, polska, tjeckiska och ungerska.[12] Dessutom var han en skicklig och flitig brevskribent, politiker (motvilligt), akademiledamot (invald 1819) och professor i grekiska vid Lunds universitet. Det var i anslutning till denna akademiska tjänst som han fick de skånska församlingarna Stävie och Lackalänga som prebende, det vill säga ett slags lönetillägg för akademiska lärare, och efter att ha blivit prästvigd den 20 december 1812 kunde han verka som kyrkoherde i sina församlingar. Den 6 juni 1813 inträdespredikade han i Stävie.[13]

Men Tegnér skulle avancera i den kyrkliga hierarkin, och den 30 maj 1824 vigdes han i Uppsala domkyrka av ärkebiskop Carl von Rosenstein till biskop för Växjö stift. Under de första två åren som biskop bodde han kvar i Lund, men på våren 1826 flyttade han och familjen till Växjö, först till den lilla gården Tuvan och sedan till biskopssätet Östrabo, där han bodde ända fram till sin död den 2 november 1846.

Tegnérs kyrkliga tal, det vill säga hans predikningar och alla de tal som han höll i sin roll som biskop vid till exempel kyrkoinvigningar, visitationer och prästvigningar, finns bevarade i ganska stor mängd. Det handlar om 1 182 handskrivna manuskriptsidor, fördelade på 114 olika manuskript, 77 olika fullständiga tal och 12 unika frag-

11 Ullén 1996, s. 99.
12 Enligt *Nordisk familjebok* (Uggleupplagan) 1919, bd 28, s. 647.
13 Inträdespredikan (tal nr 1) finns i KT I, s. 185–197.

ment. Hela detta material ges just nu ut av mig och Tegnérsamfundet i en textkritisk utgåva. Tre volymer är hittills publicerade (2017, 2019 respektive 2022) och den fjärde är under arbete.[14] Flera av talen har inte varit utgivna tidigare och många tidigare odaterade tal har kunnat få en säker eller nästan säker datering.[15]

TEGNÉR SOM KYRKLIG RETORIKER – EN ÖVERBLICK

Tegnérs kyrkliga tal har ännu inte varit föremål för någon mer omfattande undersökning, även om de under senare år utgjort underlag för bland annat Hidals studie av Tegnér och kristendomen[16] och tidigare även använts för att belysa olika aspekter av Tegnérs liv och ståndpunkter.[17] När det gäller det retoriska perspektivet saknas studier av honom som kyrklig talare nästan helt. Tegnérsamfundets symposium 2001 om Tegnér som retoriker mynnade dock ut i antologin *Tegnér och retoriken*,[18] där ett par forskare (Håkan Möller och jag själv), belyste Tegnérs kyrkliga talekonst. Antologin innehåller också studier av bland annat Tegnérs retoriska skolning (Christina Svensson), Tegnérs jubelfesttal från 1817 (Kurt Johannesson) och Tegnérs förhållande till nyhumanismen (Bo Lindberg). Också Tegnérsamfundets antologi *Texter och läsningar* från 2011 innehåller en artikel som kan sägas ha retoriskt perspektiv, nämligen Anders Jarlerts ”Hördes ljuset?” som tar sikte på receptionen av Tegnérs kyrkliga tal (se not 39 nedan). Till samlingen av retoriskt inriktade ansatser kan också läggas min

14 Denna fjärde volym blir sannolikt den sista volymen som innehåller tal, men den kommer förmodligen att följas av en volym för kartor och register.

15 För närmare information om Tegnérs kyrkliga tal och principerna bakom utgivningen av dem, se KT I, s. 25–94.

16 Hidal 2020.

17 Alla som har gjort insatser som Tegnérbiografer och som ur olika perspektiv har belyst Tegnérs liv och verksamhet har förstås, vid sidan av annat material, använt hans kyrkliga tal. Fokus på Tegnérs kyrkliga verksamhet har till exempel Göransson (1959) i sin avhandling *Biskop Tegnér i traditionen och verkligheten*. Wärendh (1939), Lindblom (1946) och Hidal (2020) har teologiska perspektiv i centrum för sina framställningar, och i dessa används predikningar och andra kyrkliga tal ymnigt. Också mer allmänna biografier som Böök (1946), Werins (1974, 1976) och Hidals (2023) ger rikhaltiga exempel på Tegnérs predikokonst och detsamma gäller för Janssons (1948) avhandling om Tegnér som politiker. Men någon större undersökning inriktad på Tegnérs som kyrklig retoriker finns alltså inte. Detsamma gäller hans profana retorik, det vill säga hans akademiska tal och skoltal. Dessa finns utgivna av Ulla Törnqvist i *Esaias Tegnérs tal* I (1982).

18 Vinge red. 2003.

artikel om Tegnér som lov- respektive klandertalare i kyrkorna runtom i Växjö stift[19] samt en del kommentarer i utgåvan av de kyrkliga talen.

En viss överblick av Tegnér som kyrklig retoriker har jag dock skaffat mig under det långvariga arbetet med att ge ut hans kyrkliga tal, och allmänt kan sägas att han var noggrann och ambitiös. Talen är väl genomarbetade på alla plan, till innehåll, disposition och språkligt uttryck. Dispositionen av predikningarna följer alltid det traditionella tematiska upplägget. De inleds med ett ingångsord ur skriften samt en inledande utläggning (*exordium*). Därefter följer Fader vår, uppläsning av den aktuella söndagens evangelietext och angivande av temat för predikan (*propositio*). Sedan utläggs temat i olika avdelningar (*partitio*), och någon gång även i underavdelningar (*subpartitio*), och predikan avslutas med en sammanfattning av budskapet (*conclusio*). Ofta skrev Tegnér ut *Propositio, Proposit*. eller *Prop*. framför angivelsen av temat i sitt manuskript (lite latin alltså, men inget som hördes för lyssnarna), och han markerade alltid de olika delarna med till exempel I), II) och III) eller A), B) och C). Någon gång, såsom i hans allra första predikan, den från Stävie den 6 juni 1813 (tal nr 1), hade han även underavdelningar, *subpartitio*, som han angav explicit. Kanske var han extra noga när han förberedde och framförde denna sin allra första predikan?[20] I varje fall verkar det som om han ville ha lite stöd och hjälp inför denna premiär. Kvällen innan skrev han ett meddelande till sin i det prästerliga ämbetet mer erfarne vän, hovpredikanten och andre stadskomministern i Lund Anders Peter Gullander. Meddelandet har citerats många gånger förut, men är roligt och förtjänar att återges igen. Det lyder som följer:

> Jag vet, min Bror, att du är djup;
> men min predikan är det icke.
> Kom hit uppå en morgonsup,
> hvarpå en flaska öl vi dricke.
> Predikokonsten är mig svår,
> ty min talang är ej Gullanders;
> kom hit och lär mig Fadervår,
> ty annars går det rent till fanders.

19 Wallgren Hemlin 2007.

20 Inträdespredikan (tal nr 1) finns tryckt i KT I, s. 185–197. På s. 99–101 i samma volym finns information om den tematiska dispositionen och även en tydlig uppställning av just inträdespredikans disposition.

Sist i meddelandet fanns också ett P.S.:

> Tag Handbok med och Liturgi, med mera:
> Jag har, Gud nåd' mig, ingendera.[21]

Men han fick trots allt ordning på sin första predikan och den är, som framgått, väl genomarbetad och dessutom mycket lång, kanske till och med längst av alla (det går inte att säkert fastställa förrän alla de kyrkliga talen är utgivna). Sannolikt talade Tegnér i cirka 35 minuter, men vid framförandet ingick också unison psalmsång (av psalm 182 i 1695 års psalmbok), Fader vår (inklusive förbön) och uppläsning av den aktuella evangelietexten, och han höll sig gott och väl inom ramen för den föreskrift angående predikans längd som han senare gav i Växjö domkapitels cirkulär nr 289:1830 (§ 4) under rubriken "Om predikningars längd och beskaffenhet".

Cirkuläret föranleddes av att domkapitlet "med missnöje förnummit att predikningarne, helst af yngre prestmän, någon gång utsträckas öfver den föreskrifna tiden af en timma". Detta stred mot kyrkolagens föreskrifter och dessutom var syftet med predikan att undervisa att uppbygga och inte att "vara en theologisk afhandling" eller att "omfatta hela systemet af vår Salighetslära". Tegnér betonade också att för långa predikningar tröttar ut lyssnarna: "Hvarje känsla, äfven den heligaste, förslappas i den mån hon förlänges öfver höfvan, och det öfverretade hjertat faller hastigt åter i sin dvala."[22] Att åhöraren tröttas ut av för långa tal är ju en allmänt känd sanning. Retorikens dödssynd är *taedium*, att vara tråkig, vilket förstås är en risk om en talare blir långrandig. Och själv höll Tegnér sig alltså gott och väl inom den givna tidsramen. Hans predikningar och övriga kyrkliga tal tog troligen mellan 20 och 30 minuter att framföra (exklusive Fader vår, uppläsning av evangelietexten, unison psalmsång eller andra inslag som kunde förekomma inom ramen för predikan).[23]

Vad gäller språket och stilen kan sägas att Tegnér uppenbarligen, för det mesta, lade ned stort arbete på utformningen av sina predikningar och tal. Där finns passager som är svindlande vackra och en rikedom av metaforer, liknelser och stilfigurer. Han var poet och det märks också i de kyrkliga talen. Exempel på detta finns längre fram i artikeln. Men språket är också ofta ganska rakt och enkelt, till synes väl anpassat för allmogen som oftast var mottagargruppen. Det framgår också, om man studerar de ändringar han gjorde i sina manuskript, att han filade och slipade på sina formulering-

21 SD II, s. 115, efter en avskrift av Gullanders svärson L. P. Holmberg, Saml. Tegnér, Es. 3.1., Lunds universitetsbibliotek; se även Wrangel 1932, II, s. 224–226 samt *Lunds stifts herdaminne*, Serie II:2, s. 85–86.

22 Cirkuläret finns i *Wexjö Dom-Kapitels Cirkulär-Bref* nr 289, 1837 och 1838, s. 530–532.

23 För resonemang om längden på Tegnérs predikningar och kyrkliga tal, se KT III, s. 521–522.

ar.[24] Men trots detta tvivlade han nog på att han alltid nådde fram till sina mottagare. Det verkar i varje fall vara en sådan känsla han ger ord åt i sin så kallade ”Predikobön”, som ofta ingick i hans kyrkliga tal. Den första fullständiga version som finns bevarad av dikten lyder så här (med min kursivering):

Fader, du som sändt ditt Ord till gruset,
du som sjelf uppöfver stjernor bor,
lys mitt öga med det helga ljuset,
styrk mitt hjerta att jag tror!

Det är skönt att skaka på den dvala
som vill sofva fast en verld förgås.
Det är skönt att för det Högsta tala
äfven om man ej förstås.

Derför låt mig för din lära kämpa
för allt skönt på jorden, för allt sant
nu med manlig stränghet, nu med lämpa
som din Andes anförvandt! Amen![25]

VAD VISSTE TEGNÉR OM KLASSISK RETORIK?

Att Tegnér hade en god skolning i den klassiska retoriken framgår av Christina Svenssons artikel om hans utbildningsgång i ämnet.[26] Han undervisades först av sina bröder och redan som tioåring ”Explicerade och imiterade” han enligt vad han själv uppger

24 Alla ändringar Tegnér gjorde i sina manuskript finns noterade i utgåvan av de kyrkliga talen i den så kallade variantapparaten. Där kan den intresserade studera tillkomstprocessen för talen, vad som ursprungligen stod och vad som blev resultatet efter Tegnérs ändringar. Ett exempel på hur Tegnér bytte ut ord och filade på den språkliga stilen finns i not 47 nedan.

25 Dikten ”Predikobön” förekommer i många av Tegnérs kyrkliga tal. Inledningsfrasen, ”Fader du som sändt etc.” finns redan i predikomanuskript från 1813 och 1814 (tal nr 2 och tal nr 3, KT I, s. 215 respektive 236), men i sin helhet förekommer dikten inte förrän i manuskriptet till visitationstalet i Älghult 1831 (tal nr 42, KT III, s. 116–117). En i många avseenden avvikande version av dikten finns i manuskriptet till det tal Tegnér höll vid invigningen av Gårdsby kyrka 1837 (tal nr 61, kommer i KT IV). Denna version lät Tegnér 1841 själv trycka i *Tal vid särskilta tillfällen* (II:202–203). För en utförlig kommentar till dikten i dess olika versioner, se SD II:372–374.

26 Svensson 2003, s. 56.

Ciceros brev.[27] När han som sjuttonåring kom till Lunds universitet 1799 undervisades han av bland andra Johan Lundblad och Matthias Norberg, båda professorer, den förstnämnde i latinsk vältalighet och retorik, den sistnämnde i orientaliska språk. I undervisningen ingick bland annat Ciceros tal, hans verk *De oratore* och retoriska övningar av olika slag. Tegnér gick dock sällan på Lundblads föreläsningar, eftersom hans ”föredrag från Lärostolen var alldagligt, hackande och stundom löjligt”, men deltog gärna i hans skrivövningar, där han ofta fick sina uppsatser upplästa från katedern eftersom de ansågs föredömliga med avseende på språket.[28] Tegnér berörde även retoriken i sin egen undervisning vid universitetet, då han 1808 föreläste i poetik och kom in på förhållandet mellan poetik och retorik.[29]

I det tal Tegnér höll vid prästmötet i Växjö 1836 gick han ganska noggrant in på hur en god präst bör predika. Av det han sa framgår tydligt att han hade retorisk skolning. Predikan är ”en konst, följakteligen fri, men har derjemte sina reglor”, säger han i talet och tillägger att dessa regler ”hjelpa hvad de kunna för att förekomma misstag, och inhämtas ur Läroböckerna”.[30] Troligen var det huvudsakligen Johan Möllers *Afhandling Om Et Rätt Prediko-sätt* han avsåg när han talar om ”Läroböckerna”, och denna bok var dessutom den första utförliga läroboken i retorik som skrevs på svenska.[31] Tegnér hade Möllers bok i sitt bibliotek,[32] och av det han sa i sitt prästmötestal är det också tydligt att han både hade läst och tagit intryck av den.

TEGNÉRS EGNA PREDIKOANVISNINGAR

I prästmötestalet 1836 gav Tegnér också själv råd och föreskrifter om hur en god präst bör predika. Att predikningarna inte skulle vara särskilt långa har redan framgått. Han framhöll också att de inte skulle vara för ”känslosamma och blomsterrika” för ”Blomsterspråket hör till Orienten”.[33] Men han varnade för det torra, kärva, vardagliga, kanske till och med vårdslösa språket och gav sitt ideal för predikans stil: Språket

27 Brev I, s. 9.
28 Svensson 2003, s. 56–60. Citaten är hämtade ur Tegnérs självbiografiska anteckningar som finns tryckta i SS VIII, s. 325.
29 För utförlig information, se Svensson 2003, s. 60.
30 KT III, s. 495–496.
31 Wallgren Hemlin 2022a, s. 120–122.
32 Klemming 1847, s. 16, post 328.
33 KT III, s. 496 respektive 497.

bör vara ”värdigt, men ej stelt, lämpadt efter innehållet men ej derföre ojemt och brutet, klart men ej vattenaktigt, lifligt men ej kringsväfvande, enkelt men ej alldagligt”.[34] Dessutom skulle prästen vara kunnig på många områden:

> Med Bibeln, som är Himmelrikets Hufvudbok, måste han först och främst vara förtrogen. Dertill fordras att han känner dess språk, åtminstone Nya Testamentets. Men om han också känner språket, så förstår han dock icke Biblen som sig bör. Han måste äfven vara hemmastadd i den fornverld hvars färger den bär, han måste ha sett sig om i Katakomberna der en förgången Tid hvilar, en mäktig Mumie med sin rulle af papyrus, fullskrifven med heliga runor. Ty heliga äro de, äfven om de skulle kallas för hedniska, Christendomens nycklar ligga strödda öfverallt ibland dem.[35]

Men därtill kom också kunskaper om teologi, om vetenskap i allmänhet och om ”frågorna för dagen om samhället och styrelsen”. De allmänna kunskaperna var viktiga, ty, konstaterade Tegnér, ”[v]år tid älskar ej Presterskapet” men ”den bör åtminstone icke missakta oss derföre att vi ej äro nog hemmastadde på dess egen allmänning”.[36]

Tegnér uppfyllde sina egna krav på predikan – inte för lång, inte för blommig, definitivt inte kärv och vardaglig och givetvis var han var kunnig på många områden. Ytterligare krav var till exempel att prästerna skulle vara väl förberedda, att de inte skulle slösa med bibelcitaten, akta sig ”för det flinthårda, det abstrakta”[37] och inte skrämma upp folk:

> Det är olämpligt, ja ovärdigt, att i tid och otid uppskrämma blödiga och enfaldiga sinnen, fylla deras Inbillning med de gräsligaste bilder, och alltid vara till hands med ett stycke helvete.[38]

Också dessa krav uppfyllde Tegnér själv som kyrklig talare. Inte minst är hans tal vanligtvis ljusa. Visst förekommer det passager om både synd och död, men generellt var det en ljus kristendom han predikade och han kan inte ha uppskrämt ”blödiga och enfaldiga sinnen”.[39] Dessutom är både hans predikningar och övriga kyrkliga tal som

34 KT III, s. 497.

35 KT III, s. 493. Se även s. 505 där avsnittet kommenteras kortfattat ur retoriskt perspektiv.

36 KT III, s. 494.

37 KT III, s. 496.

38 KT III, s. 496.

39 När det gäller ljuset i Tegnérs kyrkliga tal i en annan bemärkelse, se Jarlert 2011, där diskussionen handlar om huruvida Tegnérs lyssnare hörde, uppfattade och förstod hans frekventa referenser till *ljuset* i olika betydelser. ”Hördes ljuset?” undrar Jarlert. Och svaret kan nog

framgått noggrant utformade och ofta vackra. Enligt Böök var hans predikningar ”litterärt sett mästerliga, värdiga och manliga, klara och rena i tonen” och de tjänade ”den religiösa uppbyggelsen”.[40] Men Tegnér var inte på långt när en lika god predikant som sin samtida ämbetsbroder Johan Olof Wallin, menar Böök, och hans predikningar grep inte ”själarna” med samma kraft som hans poesi och hans profana prosa. Kanske var förklaringen att Tegnér inte själv blev lika gripen av sina kyrkliga tal som av sin poesi och dessutom, skriver Böök, kunde de småländska församlingarna inte ”utgöra något stimulerande auditorium”.[41] Troligen har han rätt. Vi såg ovan hur Tegnér efter sin ämbetsresa 1837 beklagade sig över att ”för lifstiden” behöva ”hålla Tal för Bönder” och även hur han i sin ”Predikobön” befarar att han ”ej förstås”.

Men också om Tegnérs kyrkliga tal med Bööks ord var ”litterärt sett mästerliga, värdiga och manliga, klara och rena i tonen” och med mina ord ljusa till innehållet, rika på konkretion, välformade, välformulerade och ofta vackra, så var de *retoriska* tal. De var argumenterande och hade till syfte att övertyga. Och när det gäller denna aspekt är det uppenbart att Tegnér inte alltid lyckades. Det är tydligt att han vanligtvis lade stor möda i arbetet med manuskripten till sina kyrkliga tal, men utfallet blev ändå inte alltid det önskade. Vi ska strax se närmare på några konkreta exempel där Tegnér lyckades olika bra som kyrklig retoriker. Ofta kan man tydligt se att det var anpassningen till lyssnarna, *aptum*, som avgjorde om ett tal blev framgångsrikt eller inte. Men det ska också tilläggas att försök att anpassa och att lirka med åhörarna inte alltid hjälpte.

Dessutom, innan vi tar oss an exemplen är det bra att påminna sig om att det handlar om tal, vilket gör att vi förstås inte fullt ut kan bilda oss en uppfattning om hur de lät eller vilken effekten blev när Tegnér framförde dem i de skånska och småländska kyrkorna. Vi vet inte mycket om hur han var som talare. Hans röst sägs ha varit något nasal med lätt skorrande r. Inte anmärkningsvärt vacker eller klangfull.[42] Om hans

---

sammanfattas med ordet ”tveksamt”. Sannolikt, menar Jarlert, var det svårt för allmogen att fullt ut förstå vad Tegnér menade, eftersom han, också i kyrkorummet (ljusreferenser är vanliga i Tegnérs poesi), lät *ljuset* stå för såväl det yttre ljuset (alltså ljus som fysiskt fenomen) och det inre ljuset i *teologisk* mening, som för det inre ljuset i *profan* mening (det vill säga för upplysning, såsom vi i dag vanligtvis förstår detta ord). För Tegnér handlade ljusreferenser och ljusmetaforer ofta om förnuft och utökade kunskaper i, med Tegnérs eget uttryck, ”det verldsliga”. Detta var en främmande och annorlunda tolkning för hans lyssnare. Att förstå innebörden av det inre ljuset i teologisk mening var däremot enkelt, mot bakgrund av deras förtrogenhet med psalmboken och katekesen.

40 Böök 1946, II, s. 130.

41 Böök 1946, II, s. 130.

42 P. G. Ahnfeldt, som hade Tegnér som lärare vid universitetet i Lund, skrev till exempel i sina ”Studentminnen” om Tegnérs röst att den var ”icke egentligen behaglig, ty den hade väl mycket af nasalljud, men uttrycksfull och lefvande”. (Citerat i Palmborg 1958, s. 40.)

actio vet vi ännu mindre. Någon gång framträder dock talaren Tegnér i manuskripten och vi kan, genom att läsa hans manuskript, liksom se honom i aktion. Det gäller till exempel det tal han höll i Virestad 1830 (tal nr 37), som kommenteras nedan.

I Virestad handlade ett avsnitt av talet om kyrkans altartavla, och av Tegnérs manuskript till talet framgår hur han själv var placerad i kyrkorummet. Han står ”inunder en tafla” eller han har tavlan ”bakom” sig. I talet styr han också genom frågor lyssnarnas uppmärksamhet till olika delmotiv på tavlan: ”Sen I icke det andeliga högmodet …”, ”Sen I icke hur hopp och fruktan …”, ”Märken I quinnan …” I just det talet får man en känsla av *talaren* Tegnér och hans framförande. Men i övrigt måste vi alltså hålla till godo med de skrivna versionerna av talen (och de ändringar han gjorde i manuskripten) för vår bild av den kyrklige talaren Tegnér. Och vad han verkligen sa när han stod framför sina lyssnare vet vi inte säkert, även om till exempel hans föreskrifter om att prästernas predikningar skulle vara väl förberedda, liksom det faktum att han slipade noga på formuleringarna i sina manuskript, talar för att han låg nära sitt manuskript när han framträdde.

AGUNNARYD OCH KARLSTORP

De första exemplen är hämtade från de båda församlingarna Agunnaryd (tal nr 38) och Karlstorp (tal nr 65) som Tegnér besökte vid visitationer 1830 respektive 1837.[43] I båda fallen var skolan en viktig fråga, för tvärtemot vad som ofta hävdas var Tegnér en tillskyndare av folklig undervisning och han arbetade under sin biskopstid oförtrutet för att barnen ute i de småländska socknarna skulle få tillgång till någon form av ordnad skola.[44]

Det mest kända exemplet på Tegnérs bemödanden för barnundervisningen är den så kallade Agunnarydsstriden. Tegnér ville ersätta en komministertjänst som blivit ledig med en lärartjänst. På så vis skulle det kunna bli bättre ordning på skolundervisningen, menade han. Men Agunnarydsborna satte sig till motvärn. De ville ha det som de alltid hade haft det och behålla sin komminister. Frågan var viktig för Tegnér, och när han i augusti 1830 for till Agunnaryd för biskopsvisitation hade han redan

43 Visitationstalet i Karlstorp var inte nytt när det användes 1837, utan hade ursprungligen skrivits för visitationen i Kvenneberga 1828. Efter vissa ändringar kunde Tegnér göra bruk för det igen i Karlstorp nio år senare. I den här artikeln är det Karlstorpsversionen av talet som används och visitationen i Kvenneberga berörs inte mer. Båda talen kommer att tryckas i KT IV, som nr 65 och 65b. De citat av Karlstorpstalet som återges nedan är hämtade ur denna ännu otryckta volym. Talet från Karlstorp, men inte Kvenneberga, finns att läsa i SS VIII, s. 247–255.

44 För information om Tegnér och hans inställning till och arbete för folkskolan, se Wallgren Hemlin 2023 och där anförd litteratur.

bråkat med Agunnarydsborna i två år. Frågan hade varit uppe för behandling vid två sockenstämmor, och såväl Tegnér och konsistoriet som Agunnarydsborna hade skrivit till konungen och hos honom försökt få gehör för sin ståndpunkt. I januari 1830 hade konungen utfärdat en resolution som sa att sockenstämmans vilja skulle få råda, även om han själv egentligen höll med Tegnér. Det hade enligt konungen varit ”gagneligt” om komministern hade ersatts av en lärare. Och Tegnér gav sig inte, utan reste i augusti 1830 på visitation till Agunnaryd för att göra ett sista försök att få Agunnarydsborna att ta reson. Talet han höll från altaret i Agunnaryds kyrka har gått till historien som ett av hans strängaste, men också som ett av hans mest misslyckade, om man ser till retorisk effekt.

Tegnér tog i talet sin utgångspunkt i 2 Petr 1:2, ”Nåd och Frid föröke sig i Eder genom Guds och vår Herras Jesu Christi Kunskap!”, och ur detta bibelord hämtade han sedan sina teman – nåd, frid och kunskap, varav det sistnämnda ledde rakt in i stridsfrågan om komministertjänsten och lärartjänsten. Ett skäl för att lärartjänsten var viktigare än komministertjänsten var, sa Tegnér, att tiderna förändras och med dem kraven på människornas kunskap:

> Svenska allmogen behöfver nu för tiden, och under förändrade omständigheter, veta mer än deras Fäder visste; ty Staten har utbildat sig helt anorlunda än fordom, alla menskliga förhållanden äro mera invicklade än förr, den uppfostran som menigheten ger åt sina söner, den borde räcka till både för det andeliga och verldsliga, både för himmel och jord.[45]

Detta får sägas vara sakligt och klokt argumenterat, men redan innan han kom fram till denna del i sin argumentation hade han ökat trycket mot församlingen och frågat vilka åtgärder man hade vidtagit när det gällde barnens undervisning:

> Hvilka anstalter äro inom denna Församling vidtagna för den första undervisningen? Jag märker inga. Det heter väl att Föräldrarna sjelfve skola undervisa sina barn: och detta vore rätt och lofligt, det vore naturligt och vackert och christeligt, om endast alla Föräldrar hade insigt eller tid eller vilja dertill. Men *när den blinde skall leda den blinde, då falla de begge i gropena*, säger Syrach.[46]

45 KT II, s. 393. Nästan samma ordalydelse finns även i det visitationstal Tegnér höll i Älmeboda 1828 (tal nr 33), KT II, s. 297.

46 KT II, s. 392.

Detta var ju inte så trevligt sagt och resten av talet går i samma stil. De som ombesörjde den undervisning man ändå hade i Agunnaryd beskrev han som ”utlefvade, orkeslösa gummor mogna för fattighuset” och som ”kringstrykande personer, som komma och gå på obestämda tider”, eller sammanfattningsvis ”ett löst folk utan seder och bruk”.[47] Och skälet till bristfälligheten i undervisningssituationen var snålhet – man kunde köpa de omtalade personernas ”lejda möda för en skilling mindre i veckopengar”. Dessutom hade församlingen vänt sig till konungen med sitt ärende: ”Inför sjelfva Konungathronen tiggden I Er till den förmån att få behålla Er okunnighet, för Er och Edra söner.”[48]

Exemplen kan flerfaldigas. Tegnérs tal i Agunnaryd var raljerande, ironiskt och oförskämt och i slutet hotade han församlingen. De barn som inte hade ordentliga förberedande kunskaper, en ”säkert pröfvad Christendomskunskap”, fick inte antas för konfirmationsundervisning.

Det ska sägas att Tegnér framförde denna typ av hotelse vid fler visitationer, men vanligtvis kom den inte förrän vid kyrkorannsakningen, det vill säga sockenstämman som efterföljde visitationsgudstjänsten. Ett exempel är visitationen i Kalvsvik 1828 (tal nr 32). Där hade Tegnér i sitt tal yttrat de ord som ofta använts för att styrka att han var motståndare till folkundervisning, nämligen ”half lärdom är sämre än ingen”,[49] men en kort stund senare betonade han vid kyrkorannsakningen sin oro över den osäkerhet han erfarit när det gällde de ungas kunskaper i innantilläsning. Därför förordade han att klockaren mot betalning skulle åläggas att undervisa barnen. Men trots att bland andra greve Posse vid sittande möte förklarade sig villig att stå för en del av denna kostnad ville församlingen inte göra några sådana åtaganden. Och följden blev att Tegnér

47 Intressant när det gäller denna sekvens i talet är att se hur Tegnér under arbetet med talet filade på sina formuleringar och gjorde flera ordutbyten som mildrade eller skärpte tonen i passagen. I två fall har han mildrat och i ett fall skärpt tonen genom utbyten av ord. De utlevade och orkeslösa gummorna var ursprungligen ”hämtade”, och inte bara ”mogna”, för fattighuset. Och i stället för löst ”folk” stod det ursprungligen löst ”pack”. De ursprungliga orden var hårdare än dem Tegnér, enligt vad som framgår av manus, faktiskt sa i kyrkan (vad han verkligen sa kan vi förstås inte veta). När det gäller de ambulerande lärarna har tonen i stället skärpts. Av ett ursprungligt kringstrykande ”Lärare” har blivit kringstrykande ”personer” (se KT II, s. 403). Han ansträngde sig uppenbarligen med utformningen av sitt visitationstal, men borde ha besinnat sig mer om han skulle kunna övertyga.

48 Samtliga citat i stycket är hämtade från KT II, s. 393–394.

49 KT II, s. 278.

hotade: Det barn som inte kunde både Lilla katekesen och den katekesutläggning som användes[50] utantill skulle inte mottagas till konfirmationsundervisning.[51]

I Agunnaryd fick det stränga talet från altaret inte önskad effekt. Vid kyrkorannsakningen var församlingsborna sturskare än någonsin. Sin ”rättighet” att som församling bli ”betjänad” av komminister tänkte de inte avstå, och de avsåg att ”hädanefter såsom hitintills sjelfva skaffa sina barn undervisning hvar helst de kunna och för de lindrigaste villkor, oaktadt alla varningar och föreställningar som gjordes dem af Herr Biskopen, om otillräckligheten för deras barn af den kunskap som vanligen på detta sätt inhämtas”.[52]

Och det var inte så konstigt att det gick dåligt. Att vara ironisk och oförskämd mot en självmedveten och stolt allmoge var förstås inte det bästa sättet att få sin vilja igenom. Tegnér hade helt glömt bort anpassningen till mottagarna, *aptum*, och dessutom en annan av retorikens grundstenar – vikten av att väcka välvilja, *captatio benevolentiae*. Man når som retoriker långt med vänlighet och respektfullhet.

I den artikel jag 2001 skrev om Agunnarydsstriden inför Tegnérsamfundets symposium om Tegnér och retoriken (se ovan) diskuterar jag förutsättningarna för Tegnérs visitationstal.[53] Hade han, med tanke på vad som föregått visitationen, alls någon chans att lyckas som retoriker i Agunnaryd? Och trodde han ens själv att det skulle gå? Kanske behövde han bara få utlopp för sin frustration och ilska genom att läxa upp allmogen i Agunnaryd, eller med andra ord, kanske var hans syfte med talet snarare *expressivt* än *direktivt*?[54] Jag besvarade i min artikel den första frågan jakande. Nog hade Tegnér, genom att använda sig av en mjukare, mindre mästrande och respektfull ton, kunnat nå fram till Agunnarydsborna. Det var verkligen ingen lätt uppgift, men vi ska strax se hur han vid en annan visitation, den i Karlstorp 1837, uttryckte sig när det gällde skolfrågan. Där var tonen och de retoriska verktygen av ett helt annat slag.

När det gäller den andra frågan blev svaret att han visst hade ett direktivt syfte. Talet är mycket väl genomarbetat, med systematisk och stabil argumentation och genomtänkt disposition. Dessutom har vi sett (se not 47) att han filade på formuleringar och bytte ut ord för att få fram den nyans han eftersökte. Så nog ville han få lyssnarna att ändra ståndpunkt och följa hans direktiv. Men han glömde, kanske på grund av sin ilska och frustration, att noggrant analysera det som brukar kallas *den retoriska situatio-*

50 Den katekesutläggning (i folkmun kallad ”långkatekes”) som användes var den så kallade lindblomska katekesen, som kom ut 1810 och var ärkebiskop Jacob Axelsson Lindbloms bearbetning av ärkebiskop Olof Svebilius katekesutläggning från 1689.

51 Riksarkivet Vadstena, Växjö domkapitel, FIIa:9, § 36, 108v–109r samt 138v–139r.

52 Riksarkivet Vadstena, Växjö domkapitel, FIIa:9, § 35, blad 248.

53 Wallgren Hemlin 2003, s. 201–203.

54 Melin & Lange 1995, s. 20.

nen, det vill säga att grundligt göra klart för sig vilka hans mottagare var och hur bakgrundssituationen såg ut, och att sedan anpassa sin retoriska framtoning efter detta. Agunnarydsbornas skrivelser i frågan, till konsistoriet och till kungen, vittnar inte om okunnighet, enfald eller halsstarrighet. Tvärtom är skrivelserna välformulerade och retoriskt väl uppbyggda och visar tydligt på avsändarnas beslutsamhet och självkänsla. En sådan grupp måste bemötas med respekt och välvilja. Men Tegnér valde en annan väg och det gick inte bra.

Men som redan framgått kunde Tegnér, till exempel i skolfrågan, visa upp en helt annan retorisk stil. Vid visitationen i Karlstorp 1837 var skolan en viktig fråga. Tegnér var inte nöjd med situationen i församlingarna, och precis som i Agunnaryd ville han få församlingarna att vidta åtgärder för att säkra barnens undervisning. Men i motsats till i Agunnaryd gick han mjukt fram. Ett exempel på detta är den passage som handlar om föräldrarnas egen undervisning av barnen. I Agunnaryd innehöll den som framgick ovan ett skarpt ifrågasättande av föräldrarnas kunskaper och förmåga. Det hade varit ”rätt och lofligt” och till och med ”naturligt och vackert och christeligt” med föräldraundervisning, om alla föräldrar hade ”insigt eller tid eller vilja dertill”. Men det hade de inte enligt Tegnér som avslutade sekvensen med ett citat ur Syrak: ”när den blinde skall leda den blinde, då falla de begge i gropena”.

I Karlstorp lät det i stället så här:

> Men, skall Läraren kunna verka på detta sätt genom sin undervisning, så måste han deri understödjas af Eder, I Föräldrar och Husbönder, I födde, I närmaste Lärare för de unga och oerfarna som äro anförtrodde åt Eder vård. Kunnen I sjelfva med säkerhet vägleda dem i undervisningens första grunder, så är det visserligen så mycket bättre. Det är skönt att se en Far eller en Mor som under de långa vinterquällarna samlar omkring sig sina små, och lär dem de första bokstäfverna af salighetens kunskap, och förklarar och uttyder allt, och bilägger hvarje ord med en tillsats af faderlig erfarenhet eller moderlig hjertlighet. Det är skönt att se huru föräldrakärleken uttyder Guds kärlek, och hur m[enni]skans förhållande till Gud upplyses genom barnens förhållande till Fadren. Det är utan tvifvel det riktigaste och naturligaste om den offentlige Läraren emottager de unga, på detta sätt förberedda, ur föräldrarnas hand. Men flere torde sakna kunskaper till ett sådant värf, andre sakna tid, andre sakna vilja och håg för att göra det med det besked som erfordras.[55]

55 Se not 43 ovan. Sekvensen finns i SS VIII, s. 250. De hakparenteser som återfinns i många citat markerar att tecknen inte finns utskrivna eller på något sätt döljs i manuskripten.

Som vi ser utmynnar utläggningen i samma invändning, innehållsligt sett, som i Agunnaryd. Kanske (eller troligen?) har föräldrarna inte tillräckliga kunskaper, tid eller vilja för att undervisa sina barn. Men där betänkligheten i Agunnaryd utmynnar i en oförskämdhet, är den i Karlstorp i stället mjukt formulerad och dessutom underbyggd med en varm, positiv, detaljrik och sannolikt välviljeskapande beskrivning av hur föräldraundervisningen kan gå till.

Att Tegnér uttalade sig positivt om föräldraundervisningen får dock förmodligen ses som ett retoriskt knep. Han skulle snart nå fram till sitt egentliga ärende, att församlingen skulle satsa på en ordentlig skola, och den vänliga och respektfulla beskrivningen av föräldrarnas undervisning hade nog till syfte att skapa välvilja och bereda vägen för ett positivt gensvar när det gällde skolan.

Det är minst lika intressant att se hur han fortsatte. I denna sekvens handlade det om att hantera det huvudsakliga hindret för en förbättring av barnundervisningen, nämligen kostnaden. Tegnér var välbekant med detta, för argumentet ”det är för dyrt” återkom vart han än vände sig i sitt stift. I Agunnaryd fanns detta tema som framgått med. Församlingen där anlitade enligt Tegnér undermåliga personer för undervisningen eftersom den kunde köpa deras ”lejda möda för en skilling mindre i veckopengar”. Men i Karlstorp lät det på ett annat sätt:

> Det [att det saknas ordentlig undervisning för barnen i församlingen, min kommentar] är i sanning en väsendtelig brist, ty barnskolan är Församlingens hjerta, och på få ställen slår det hjertat som det borde. Det är sant att detta kan vara förenadt med någon kostnad: men den är så ringa, den utgår så småningom och oförmärkt att den icke kan besvära någon, icke en gång den fattigaste; och hvad I sålunda kosten på Edra barn, det är dock väl icke förloradt, det grönskar opp i välsignelse på Edra grafvar; och deras framgång, deras lycka, deras bildning till menniskor, till christne, till medborgare, den är väl dock Er glädje i lifvet, den blir den bästa minnesvården på Ert stoft.[56]

Tegnér känner som redan nämnts till huvudinvändningen, kostnaden, så den tar han upp och bemöter, men i milda och förminskande ordalag. Att ordna en skola ”kan vara” förenat med ”någon” kostnad, men den är i så fall ”så ringa” och den kommer ”så småningom och oförmärkt” att den inte ”kan besvära någon” – inte ens ”den fattigaste”. Och sedan lockar han. Det Karlstorpsborna kostar på sina barn i detta avseende är inte förlorat, utan det ”grönskar opp i välsignelse” på deras gravar. Och barnens ”framgång”, ”lycka” och ”bildning till menniskor, till christne, till medborgare” blir i

56 Se not 43. Sekvensen finns tryckt i SS VIII, s. 250–251.

slutändan föräldrarnas ”glädje i lifvet” och ”den bästa minnesvården” när de en gång inte längre är i livet.

Det är en retoriskt oklanderlig uppvisning i övertalning som Tegnér ger i Karlstorp. Han smickrar (*delectare*) när det gäller föräldraundervisningen, han lägger fram och bemöter motargument och förminskar dessa (*refutatio*) och han lägger fram lockande argument för sin sak (*confirmatio*), vilka handlar om heder och ära, två viktiga så kallade *topiker* inom retoriken.

Men den tråkiga sanningen är att han lyckades inte ändå. Av protokollet från kyrkorannsakningen framgår att Karlstorpsborna tyckte att de anstalter de redan hade gjort när det gällde undervisningen var fullt tillräckliga. Barnen undervisades av klockaren och av föräldrarna och dessutom hade de tillgång till söndagsskolan, som inrättats av kyrkoherde Pehr Magnus Palmberg. Där fick barn mellan 12 och 15 år varje söndagseftermiddag under sommarmånaderna undervisning i ”innanläsning och Kristendomskunskap”. Konstigt nog nöjde sig Tegnér med detta. Han tackade helt enkelt kyrkoherden varmt för hans ansträngningar och uppmanade församlingen att flitigt nyttja söndagsskolan.[57] Kanske ansåg han att argumentet, ”det är för dyrt”, var för starkt och faktiskt inte gick att övervinna i just Karlstorp vid just denna tid.

PJÄTTERYD

I en framställning som bland annat handlar om Tegnérs kyrkliga tal och missbedömningar av den retoriska situationen finns det ett tal, förutom Agunnaryd, som inte kan förbigås. Det gäller det visitationstal Tegnér höll i Pjätteryd i oktober 1830 (tal nr 40), alltså bara ett par månader efter Agunnaryd. Även detta tal är mycket välkänt och jag kommer därför bara att beröra det kortfattat.[58]

Också Pjätteryd hade funnits på Tegnérs lista över problem under en längre tid. Men där gällde det inte skolan utan i stället ett kyrkobygge som var beslutat sedan länge, men som inte hade kommit igång. Den gamla medeltidskyrkan hade blivit utdömd redan 1790 och beslut om att bygga en ny hade fattats 1795. Men sedan hade bygget förhalats och trots att både Tegnérs föregångare, biskop Mörner, och Tegnér hade drivit på för att det skulle komma igång hade det hela gått i stå. För Tegnérs del hade visitationen föregåtts av en segdragen strid med kyrkoherden i Pjätteryd, Per Bråkenhielm, och enligt Tegnér var det både kyrkoherden och församlingen som var skuld till att bygget inte blev av. Vad gäller Bråkenhielm hade bråket gått så långt att Tegnér

57 Riksarkivet Vadstena, Växjö domkapitel, FIIa:9, § 30, 424r och § 16, 421v.

58 För grundlig information om Pjätterydsstriden, se t.ex. (striden är mycket omskriven) Göransson 1959, s. 152–202, Wallgren Hemlin 2007, s. 267–271 samt Hidal 2023, s. 160–164.

i augusti hade sett till att han fråntogs pastoralvården, något som naturligtvis gjorde Bråkenhielm synnerligen upprörd.

Tegnérs avsikt hade varit att hålla visitation i Pjätteryd redan i augusti, i anslutning till den i Agunnaryd, men han hade blivit tvungen att skjuta på den eftersom Bråkenhielm anmälde sig sjuk (något som Tegnér inte trodde på, eftersom han hade fått pålitliga rapporter om att Bråkenhielm vid tiden för visitationen inte alls hade varit sjuk ”utan fullt frisk och gått uppe”).[59] Men i slutet av oktober blev visitationen av och den var sträng. Inte minst gäller det talet Tegnér höll vid visitationsgudstjänsten, där han skällde ut församlingen för deras underlåtenhet i kyrkobyggnadsfrågan.

Det hårdast klandrande partiet är långt och jag ska här inte återge det i sin helhet, utan bara ge ett par exempel på hur det lät. Slående är att se hur väl Tegnér har utformat detta parti. Han måste ha lagt tid och möda på såväl formuleringar som struktur. Inte minst är det, som framgår av citaten nedan, rikt på stilfigurer som retoriska frågor, stegringar och antiteser, liksom på liknelser och metaforer. Och ordvalen är kraftfulla och färgrika. Här kommer ett exempel på hur han beskrev den medeltidskyrka som han och församlingen just befann sig i:

> Jag ser henne med förvåning: hon har sannerligen icke sin like i Stiftet, troligtvis ej i Sverige, knappast i Christenheten. Hvilken utaf Er, åtminstone bland de mera välmående, skulle vilja bortbyta sitt enskilta boningshus, eller ens sin ladugård, mot detta bofälliga brädskjul? Är detta ett Tempel värdigt en christelig Församling, hon må vara så ringa som helst, är det i en skum lada som denna, der menniskans högsta angelägenheter böra afhandlas, Guds ord förkunnas, Sacramenterna utdelas?

Anpassning till mottagargruppen finns förstås i sekvensen. Argumentationen kring Pjätterydsbornas prioriteringar handlar om boningshus, ladugårdar och lador, men tonen är hård och skuldbeläggande. Det är inte vackert att vanhedra Guds ord och sakramenten. Åhörarna klandrades förstås också för sin senfärdighet:

> Det säges att ett halft årtusen försvunnit sedan Er kyrka byggdes. Om så är borden I hafva funnit, redan Edra Fäder före Er borde hafva funnit, att hon långt för detta tjent ut sin tid och behöfde att gå till hvila. När Edra egna hus förfalla, då böten I på dem, och nybyggen dem, när de äro alldeles förfallna. Endast Herrans hus är Er likgiltigt, I sen att det bär femhundraårig mossa på sin panna, men I hoppens att det skall stå ännu i Er tid; och när det faller,

59 Se Göransson 1959, s. 130–131.

som det en gång måste, då hoppens I att det icke skall vara Er som det krossar i sitt fall, utan endast Edra söner; och hvad kan det röra Er?

Att kyrkan bar ”femhundraårig mossa på sin panna” stämmer förstås. Pjätteryds gamla kyrka var byggd cirka 1344.[60] Och precis som i Agunnaryd mer än antydde Tegnér i sekvensen att församlingsborna inte brydde sig särskilt mycket om sina barn. Det var ovidkommande om kyrkan rasade ned över deras efterkommande, bara olyckan inte drabbade dem själva. Därtill var Pjätterydsborna, också i likhet med dem i Agunnaryd, snåla. Pjätteryd var en rik församling, konstaterade Tegnér, och kyrkans förmögenhet ansenlig: ”Hon [det vill säga kyrkan i Pjätteryd, min kommentar] är för närvarande den rikaste i Stiftet, likasom hon är den uslaste; hon liknar en girigbuk som svälter ihjel på sina skatter.” Och åter som i Agunnaryd hotade han församlingen. Om de inte gjorde honom till viljes och insåg ”nödvändigheten att med endrägtig skyndsamhet godtgöra den allt för långa försumelsen”, utan fortsatte med sina ”onödiga invändningar” och ”tillkrånglade undflygter”, så skulle han bli tvungen att anmäla missförhållandena till ”högre ort”, något som han betvivlade att församlingen skulle vinna på.[61]

Skuldbeläggning och anklagelser om ljumhet i tron, bristande omsorg för sina efterkommande och snålhet. Det var ett verkligt strafftal som Tegnér höll i Pjätteryd och han spelade, som i Agunnaryd, ut sin auktoritet och överhöghet. Man kan då tänka sig att resultatet också skulle ha blivit som i Agunnaryd, det vill säga att församlingens motstånd skulle växa på grund av uppläxningen, men så blev inte fallet. Tvärtom gick man i Pjätteryd helt Tegnérs väg vid kyrkorannsakningen efter visitationsgudstjänsten[62] och 1834 stod den nya kyrkan färdig. Detta förvånande utfall förklaras av att Tegnér inte heller denna gång hade tydliggjort för sig själv vilka mottagarna var och inte heller vilken åsikt de hade i frågan. För egentligen var det ingen som var helt emot kyrkobygget. I stället handlade det om att församlingen och kyrkoherde Bråkenhielm hade olika åsikter om *var* kyrkan skulle byggas. När det lutade åt att kyrkan skulle byggas på den tomt Bråkenhielm förordade höll församlingsborna emot och vice versa.[63] På så sätt förhalades kyrkobygget år efter år. Men i kyrkan på visitationsdagen fanns inte Bråkenhielm med. Han visade sig faktiskt inte någon gång under visitationen, och eftersom Tegnér förordade den tomt församlingen ville ha, så höll han sitt livs sträng-

60 Ullén 1983, s. 86.
61 Samtliga citat i stycket är hämtade från KT II, s. 433.
62 Riksarkivet Vadstena, Växjö domkapitel, FIIa:9, blad 263–268.
63 Göransson 1959, s. 145–148.

aste tal för en mottagargrupp som var på hans sida. Man kan undra hur han tänkte när detta gick upp för honom vid kyrkorannsakningen.[64]

VIRESTAD

Men även om talen i Agunnaryd och Pjätteryd visar på dålig medvetenhet om både *aptum* och *captatio benevolentiae* ska sägas att Tegnér i stort sett anpassade sina kyrkliga tal väl efter olika situationer och olika mottagargrupper. Predikningarna, som hölls i hans prebenden, var innehållsligt ganska enkla och anknöt ofta till teman och händelser som låg lyssnarna nära. I Hemmesjö 1831 (tal nr 43) på Johannes Döparens dag, det vill säga den ljusaste dagen på året, tog Tegnér upp mörka teman. Det handlade om ”dyr tid” och hunger: ”fattigdomen är i de fleste hus, och nöden i många och den ene kan icke hjelpa den andra”.[65] Och så låg det till för folket i Hemmesjö, eftersom året innan hade gett dålig skörd i bland annat Växjö med omnejd. Men han talade också om ”Pesten”, det vill säga koleran som sades vara inte långt borta, ”… och bryter den in, under sådana omständigheter som nu, då går efter menskligt utseende, en ny digerdöd öfver vårt olyckliga land”.[66]

På samma sätt hämtade Tegnér motiv ur åhörarnas vardag och nära livsvillkor när han argumenterade i olika frågor. Det kunde till exempel, som vid visitationen i Lekaryd 1831 (tal nr 47), handla om att åhörarna uppmanades att inte be till Gud om ”yttre och tillfälliga fördelar” i tron att man kan ”dagtinga med Gud” och ”föresätta honom vissa villkor, och förmå honom att till vår fördel upphäfva eller ändra Naturens oför-

64 Striden mellan Tegnér och Bråkenhielm var dock inte över i och med visitationen och beslutet om kyrkobygget. I stället tilltog den och fördes också inför konungen. Den handlade till stor del om att Bråkenhielm hade fråntagits pastoralvården, men dessutom hakade den i en annan strid som handlade om Bråkenhielms son, löjtnant Per Reinhold Bråkenhielm, Riddarhuset, en motion om indragandet av vissa helgdagar och Tegnérs smädedikt ”Oppositions-Talare”. Men detta ska inte behandlas här. För information hänvisas i stället till Göransson 1959, s. 119–202, Jansson 1948, s. 297–302 samt KT II, s. 425–442 (där Pjätterydstalet också finns i sin helhet) och III, s. 83–84.

65 KT III, s. 148.

66 KT III, s. 148. Då Tegnér höll sin predikan i Hemmesjö 1831 visste han att koleran fanns i angränsande länder. Hösten 1830 hade den nått Moskva och Petersburg och under våren 1831 även Polen. I juli samma år, alltså kort efter Tegnérs predikan i Hemmesjö, inträffade de första fallen i Finland. Men till Sverige nådde sjukdomen inte förrän 1834, då den slog till med förödande kraft i vissa delar av Sverige. I Jönköping dog en sjättedel av befolkningen. (Arvidsson 1972, s. 17 och 33, se även KT III, s. 48–50 samt 155–156.)

änderliga lagar".[67] Argumentationen för att detta är rätt och riktigt gav Tegnér formen av en rad stilistiskt väl uppbyggda och vackra liknelser med motiv ur vardagen:

> När Solen är uppe på sin klara sommarhimmel, då måste hon ju skina, äfven om hon skulle förbränna ditt åkerland. När molnens urnor äro fyllda, då måste de ju rinna öfver och utgjuta sig, äfven om de skulle fördränka din gröda. Är mannens lifskraft ute, då måste han ju dö, äfven om makans och barnens hjertan ville brista af sorg deröfver.[68]

Men det kunde också handla om händelser, nära eller långt borta. Just i Lekaryd tog Tegnér till exempel upp brott som blivit begångna i trakten. "Öfverdådiga [det vill säga 'övermodiga', min kommentar], vildsinta, skamlösa ynglingar" hade "med oförskämd fräckhet flera gånger stört allmänna vägfriden och öfverfallit den fredlige och oskyldige Vandraren". Också gamla och fattiga fanns bland offren och brotten hade dessutom förövats "oförsynt midt på dagen, midt på landsvägen och i allas åsyn".[69] Vad det handlade om var förstås välbekant för dem som fanns i kyrkan under visitationsgudstjänsten och det var säkert samhörighetsskapande att Tegnér tog upp det, inte minst eftersom hans indignation över det skedda var så tydlig.[70]

Men i många fall sökte Tegnér sig längre bort – till Napoleonkrigen (Stävie och Lackalänga 1813, tal nr 1), till julirevolutionen (i Agunnaryd 1830, tal nr 38), till det polska novemberupproret eller till upproren i Belgien respektive Italien (alla tre i prästvigningstal från 1831, tal nr 41). Den kristna missionen behandlas i en oerhört vacker metaforisk passage vid kyrkoinvigningarna i Skatelöv 1825 (tal nr 23) och igen vid kyrkoinvigningen i Södra Hestra 1835 (tal nr 55, där han till stor del återanvände talet från Skatelöv).[71] Anknytningar av denna typ var mindre vanliga i Tegnérs predikningar än i tal som han höll vid visitationer, kyrkoinvigningar och prästvigningar. Kanske tänkte Tegnér att det fanns fler lyssnare vars referensramar sträckte sig långt bort vid den senare typen av förrättningar än vid en vanlig söndagsgudstjänst?

Vanligtvis anpassade Tegnér alltså sig väl efter situation och lyssnare, och nog verkar han ha haft båda dessa aspekter i åtanke när han skrev sina kyrkliga tal. Men ibland räckte det inte. Trots ordentligt arbete i förväg kunde det krångla till sig när han väl var på plats.

---

67 KT III, s. 220–221.

68 KT III, s. 221.

69 KT III, s. 223.

70 Att döma av vad Tegnér sade i sitt tal var brottslingarna gripna och det borde gå att hitta rättsfallet i domböcker eller liknande. Trots idoga försök har jag dock ännu inte lyckats med detta.

71 Sekvensen behandlas i Wallgren Hemlin 2022b, s. 114–116 samt i KT II, s. 133–134.

Ett underbart exempel på ett sådant tillfälle, där det verkligen krävdes en mycket snabb anpassning av innehållet efter situationen, är det tal Tegnér höll vid sin visitation i Virestad 1830 (tal nr 37), då han också invigde församlingens kyrka. Denna hade stått färdig redan 1800, men hade aldrig blivit invigd på ”gammalt lofligt sätt”.[72] Så när Tegnér ändå skulle dit på visitation slog han två flugor i en smäll och invigde samtidigt kyrkan. Visitations- och kyrkoinvigningstalet hade han skrivit i förväg, antagligen hemma på Östrabo, och ovanligt nog blev kyrkans altartavla ett viktigt motiv i talet.

Altartavlan var målad av Virestadssonen Pehr Hörberg (1746–1816), och av manuskriptet till talet att döma hade Tegnér i förväg fått uppgifter om att tavlan föreställde ”Jesu intåg i Jerusalem”. Detta blev också ett viktigt tema i inledningen till talet, där han tog sin utgångspunkt i Ps 118:26: ”Välsignad vare Han som kommer i Herrans namn; vi välsigne Eder som af Herrans hus ären!” och det likalydande bibelordet i Matt 21:19.[73] Det var alltså ovanligt att Tegnér lät altartavlan, konsten i kyrkan, få en huvudroll i sina tal, men så var det i Virestad och efter inledningen beskrev han tavlan livligt och konkret. Han placerade sig själv i rummet (vilket också var ovanligt): han står ”inunder en tafla” som föreställer ”just detta uppträde ur Försonarens, ur den store Gudasonens lefnad” – alltså Jesu intåg i Jerusalem. Han talade om sättet tavlan var målad på (”efter konstnärns vana, i raska och lefvande drag, icke noggrann i småsaker”), och om hur glada Virestadsborna skulle vara över att så ofta de ville kunna betrakta sådan ”målad uppenbarelse” som dessutom var målad av deras ”Landsman”. Och därefter kom en noggrann beskrivning av hur tavlan såg ut. Det handlade om hur Kristus var avbildad, vilket vi snart ska återkomma till, men också om motivet som helhet.[74]

> Och folket sedan som omgifver den intågande. Sen I ej fröjden och jublet och dyrkan i deras blickar? Märken I ej kläderna som strös på vägen, och palmbladen som sedermera gifvit namn åt Palmsöndagen? Tycken I Er icke höra ur de öppnade munnarna: *Hosianna, Davids son! Välsignad vare Han som kommer i Herrans namn!* –[75]

72 KT II, s. 369.

73 KT II, s. 366.

74 Avsnittet som refereras och delvis citeras finns i KT II, s. 366–367. Ett par ordalydelser har dock ändrats i manuskriptet och för att hitta dem får man gå till förteckningen av varianter på s. 379–380.

75 Största delen av den citerade sekvensen har Tegnér i sitt manuskript till talet bytt ut mot en annan ordalydelse. För att kunna läsa den citerade sekvensen som helhet får man därför gå dels till KT II, s. 367, dels till s. 370–380, variant till rad 46.

”Jesus lärer hwar dag i templet”, altartavla i Virestads kyrka. Pehr Hörberg 1800. (Foto: Anders Svensson.)

Avsnittet beskriver konkret hur tavlan ser ut och vi kan nog alla se den framför oss. Intåget i Jerusalem är ett motiv som avbildats åter och åter igen, och de viktigaste detaljerna finns på plats i Tegnérs beskrivning: den intågande själv, kläderna och palmbladen på marken, och även folkets hänförelse över det de får uppleva.

Tegnérs inledning till talet var välskriven, såväl till form som till innehåll, men problemet var bara att när han väl kom till Virestad och gick in i kyrkan fick han på altartavlan, i stället för intåget i Jerusalem, se det motiv som syns på bilden ovan.

Altartavlan i Virestads kyrka föreställer inte alls ”Jesu intåg i Jerusalem”, utan har i stället motivet ”Jesus lärer hwar dag i templet” (målat av Pehr Hörberg 1800). Det är svårt att förstå varifrån Tegnér hade fått uppgiften om att motivet var just intåget i Jerusalem, för någon sådan altartavla har Hörberg inte ens målat, trots att han var en mycket flitig kyrkomålare. I vilket fall som helst ställde missförståndet till det för Tegnér, som blev tvungen att ganska snabbt anpassa sitt tal så att det fungerade i det rum där det skulle hållas. Och detta klarade han galant.

Jag har noggrant beskrivit hans tillvägagångssätt i en konferensskrift utgiven av Nordiska nätverket för editionsfilologi[76] och ska därför inte redogöra för alla detaljer här, men vad som kortfattat kan sägas är att Tegnér mycket snabbt och elegant lyckades justera den ursprungliga texten, så att det ursprungliga temat om Jesu intåg i Jerusalem i stället kunde knytas till det motiv som verkligen finns på Hörbergs tavla i Virestads kyrka. Den direkta kopplingen mellan bibelordet från Ps 118:26/Matt 21:19 och altartavlans motiv hade han ursprungligen formulerat på följande sätt:

> Christelige åhörare! Jag står här inunder en Tafla som föreställer just detta uppträde ur Försonarens, ur den store Gudasonens lefnad.

Detta fungerade ju inte i den nyuppkomna situationen, men Tegnér behövde inte många ord för att smidigt vrida sekvensen så att den tydligt knöts till Hörbergs altartavla:

> Christelige Åhörare! Jag står här inunder en Tafla som *väl* föreställer *ett annat* uppträde ur den store Gudasonens lefnad *men hvari man dock lätteligen kan igenkänna den som kommer i Herrans namn. Det är Christus som lärer i Templet*. [Tegnérs ändringar markerade med kursiv.][77]

Nu var han på rätt spår, men också beskrivningen av tavlan behövde bytas ut för att talet skulle fungera. Den nya beskrivningen är mycket längre än den ursprungliga, och det är tydligt att Tegnér skrev den efter att noggrant ha studerat tavlan inne i kyrkan. Den är så pass detaljerad att han kanske till och med skrev den *inne* i kyrkan, med tavlan framför ögonen.

> Och folket sedan som omgifver *Honom! Der gifves i den stora mängden intet drag som ej är betydningsfullt, ej ett penselstrek som ej har en djup mening. Sen I icke det andeliga högmodet, den sjelfförnöjda inbilskheten, det trångbröstade tänkesättet måladt på Öfverste Prestens och Fariseernas anleten[?] Sen I icke hur hopp och fruktan och tillförsigt blanda sig i de hjelpsökandes, de blindes, de lames, de vanföres uppsyn[?] Märken I quinnan, huru fromt och stilla och christeligt hon i en vrå offrar sin penning, utan att ana att Gud på så nära håll ser hennes gerning[?] Och Barnen sedermera, dem M[enni]skones Son hade så kära: sen I icke huru de stå vid hans fötter och blicka opp till Oskuldens Herre*

76 Wallgren Hemlin 2022b, s. 106–112.

77 Citaten som följer är hämtade ur KT II, s. 366–367.

> *och Beskyddare, sen I icke, hur deras späda läppar äro öppnade likasom för att utropa:* Hosianna, Davids son! Välsignad vare Han som kommer i Herrans namn! – [Tegnérs ändringar markerade med kursiv.]

Den nya beskrivningen fogades smidigt in i den gamlas ställe och talet hade på så vis enkelt anpassats till den nya situationen. Men intressant är också att studera vad som *inte* ändrades. Det gäller beskrivningen av hur tavlan är målad (se citat ovan), men också den av hur Kristus framträder på tavlan. Vi ska titta närmare på den sistnämnda skildringen, som är mycket väl genomarbetad i stilistiskt avseende och som alltså fungerade också i den nya situationen med den verkliga altartavlan.

> Betrakten huru han [Hörberg, min kommentar] här bakom mig har afteckna den Gudasände sådan som han utan tvifvel mången gång uppenbarat sig för honom i drömmen, eller i de stilla, de ensliga stunder då himmelen stiger ner i konstnärns hjerta, och Evigheten visar honom sina under. Sen I icke hur det **menskliga** är *förklaradt* i hans anlete, liksom en gång på Thabor, sen I icke hur det *Gudomliga* deri är **mildradt genom innerlig välvilja, genom öfverseende kärlek, genom menskligt förbarmande**? Så måste den **Menniskones son** se ut[,] i hvilken all *Gudomens fullhet* bodde[,] så måste **jord** och *himmel* smälta tillsammans i en blick, på en panna! [Mina markeringar.]

Denna beskrivning är alltså skriven *innan* Tegnér hade sett tavlan i Virestads kyrka, och även om det är Hörbergs bild av Kristus som Tegnér säger sig skildra kan man kanske våga anta ett det i stället är Tegnérs egen bild som vi här får ta del av.

Som redan nämnts är den aktuella sekvensen oerhört väl komponerad, och innan vi lämnar Virestad vill jag lyfta fram att vad vi ser i sekvensen är något så exklusivt som en kvadrupel antites, som dessutom till största delen är kiastisk. Den grundläggande antitesen visar Kristus som samtidigt mänsklig (i citatet ovan markerat med fetstil) och gudomlig (i citatet ovan markerat med kursiv stil). I den första antitesen ges människan Kristus gudomliga drag genom att hans ansikte ses i ett förhärligat sken (”det **menskliga** är *förklaradt* i hans anlete”) och i den andra får gudomen Kristus på motsvarande sätt mänskliga drag (”hur det *Gudomliga* deri är **mildradt** …”) genom de mänskliga omsorger Kristus visar människorna som har samlats omkring honom. Antitesen fortsätter i ytterligare två led (”**Menniskones** son” – ”all *Gudomens fullhet* bodde” samt ”**jord**” och ”*himmel*”). De tre första antiteserna är uppställda som kiasmer, det mänskliga och det gudomliga byter plats med varandra, men i den avslutande antitesen, ”himmel och jord”, har Tegnér i stället låtit ordningen vara densamma som i den tredje antitesen och sekvensen avslutas i en parallellism. Det är vackert och kanske

är den väl genomarbetade och konstfulla kompositionen en förklaring till att Tegnér avstod från att ändra i sekvensen. Kanske var han var helt enkelt så nöjd med den att han inte ville förändra den alls, trots att han var tvungen att göra andra ändringar i inledningen till sitt kombinerade visitations- och kyrkoinvigningstal?

AVSLUTNING

I ett brev till Göteborgsbiskopen Carl Fredrik af Wingård, skrivet den 10 november 1831, beskrev Tegnér sig själv som ”en svag Homilet” som höll ”långtråkiga predikningar från altaret”. Det aktuella avsnittet i brevet handlar om alla de visitationer han genomfört under sommaren och hösten, hela sex stycken (vilket gjorde 1831 till ”visitationsåret”; han genomförde inte så många visitationer något annat år), och de långtråkiga predikningarna från altaret hade han alltså hållit vid visitationsgudstjänster.

Men kanske hade han inte så stor tilltro till sig själv som kyrklig talare i allmänhet heller. För detta talar att han under sin livstid bara lät trycka sju av alla sina kyrkliga tal och att de som trycktes mestadels var tal som han hållit vid mycket speciella tillfällen, nämligen Gustav Adolfsfesten 1832 (tal nr 50), professor Samuel Heurlins jordfästning 1835 (tal nr 57), prästmötet i Växjö 1836 (tal nr 60) och sin högt skattade invigning av kyrkan i det egna prebendet Gårdsby 1837, där han, enligt Böök, för första och enda gången nådde det ”sublima” också i sin kyrkliga talekonst[78] (tal nr 61). I utgåvan, som hade titeln *Tal vid särskilta tillfällen*, finns, förutom den predikan han i egenskap av kyrkoherde höll vid Gårdsbyinvigningen, till exempel inga vanliga predikningar och inga visitationstal. Dessutom skrev han den 26 november 1832 till vännen Carl Adolph Agardh att han ”långt för detta tagit det beslut att aldrig låta trycka något homiletiskt”.[79] Han hade då från vänner utsatts för påtryckningar att trycka det tal han några veckor tidigare hållit vid Gustav Adolfsfesten och han höll sig till detta beslut ända fram till 1841, då han i det andra bandet av *Tal vid särskilta tillfällen*, vid sidan av sju skoltal, lät trycka sex kyrkliga tal. Och ett av dessa var som framgått just talet från Gustav Adolfsfesten. Prästmötestalet kom ut året därpå, då han gav ut prästmötes-handlingarna i sin helhet.[80]

Men jag, som får sägas ha ganska god överblick över Tegnér som kyrklig talare, tycker att han var ganska orättvis mot sig själv. För även om han i sina kyrkliga tal inte uppvisar samma geni som i sin poesi, så är det en kompetent och kunnig retoriker som

78 Böök 1946, II, s. 131.

79 Brev VI, s. 308.

80 Det ska dock sägas att det dröjde innan Tegnér alls gav ut några tal, det vill säga något på prosa. Men den första delen av *Tal vid särskilta tillfällen*, som innehåller akademiska tal och skoltal, kom trots allt ut 1831, alltså tio år före del två, som också innefattade kyrkliga tal.

framträder också i denna del av hans efterlämnade verk. Det är också tydligt att han inte tog lätt på sin uppgift. Tvärtom är det uppenbart att han var noggrann och ihärdig i sina förberedelser oavsett om det gällde predikningar i prebendena eller tal som skulle hållas vid kyrkliga förrättningar som visitationer, kyrkoinvigningar eller prästvigningar. Och även om jag i den här artikeln har lyft fram ett par exempel på när han misslyckades som retoriker, så förefaller han ha varit väl medveten om vilka han talade för. Anpassningen till åhörarna, såväl när det gäller innehållet som språket, är vanligtvis god. Han anknöt till den vardag som var allmogens i såväl exempel som metaforik och språket var i stort sett enkelt när det gäller ordval, men ändå ofta påfallande vackert och stilistiskt väl övertänkt. Nog visade sig poeten Tegnér också i de kyrkliga talen. Och ibland vände han sig utåt, mot den stora världen med krig och konflikter, men oftare vid visitationer och prästvigningar än vid gudstjänster i prebendena. Kanske var också detta en övertänkt strategi, eftersom han vid dessa typer av förrättningar kunde förvänta sig fler lyssnare från sitt eget samhällsskikt? Att det inte gick bra för honom i Karlstorp, trots hans retoriskt sett (åtminstone på pappret) klanderfria argumentation och mycket välövertänkta formuleringar, känns nästan lite orättvist. Men argumentet ”det är för dyrt” kunde han tydligen inte rå på.

I inledningen till den här artikeln konstaterade jag att Tegnér som kyrklig talare är ett förvånansvärt outforskat område.[81] Och det är synd, för också denna sida av den kulturhistoriska giganten Tegnér förtjänar att lyftas fram och studeras. Det var ingen lätt uppgift denne lärde och firade poet och professor ställdes inför när han skulle ”hålla Tal för Bönder”, men så långt min undersökning sträcker sig kan ändå konstateras att det förmodligen gick ganska bra. Genom en grundlig studie kan vi få veta mer. Vilka grepp använde den kyrklige retorikern Tegnér i sina försök att nå fram till och övertyga den skånska och småländska allmogen? Och i vilken mån lyckades han?

81 Som framgått (not 17) har inte heller hans profana tal studerats systematiskt ur retoriskt perspektiv. Också denna forskning väntar alltså på att bli gjord.